

17501

GÄSTRIKLAND

Valbo

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

18/5 1945

Wendin, Vivi, 1945

Svar på ULMA:s frågelista 27
Åkerns beredning

117 bl. 4:o
15 teckn.

17501

519

Svar på frågelista 127 Valbo
Akerns Beredning Esblid.

1. jordbruksredskap

Som gemensamt namn på alla redskap, som användes vid jordens bearbetning, användes rikskap, åkerreskap och jordredskap.

"he va en skam utan liks, utefäl dom het åkerreskapsens lig uta ro stöja unor bar himst."

"de ro ingon heder for en bono, om rikskep for sta uta unor bar himst."

Landsmålsarkivet, Uppsala 17501
V. Wendin, 1945, VALBO
GST.
Frgl. 27

man u i dom minsan
int so noga. ja sag en,
som had en fjäcks harv u da
honor eter juht."

ja, da var da
ett otal rethar, som ar
skull ha, nar ar skull re
jorden. Ha va yvor 10 yvadar
10 hachor ar ymsa slag."

Handredskap.

Yvor: yvorna användes
i stor utsträckning vid od-
lingsarbetet. Ofta använde man
gamla utslitna yvor, som
var ouchygliga till andra än

-----
y ymsa = ohta

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Fagl. 27

Samt. Men en del hade
särskilda yvor för odlings-
arbete.

"Flä" va klart döm
lära ha yvor, när döm skull
odla o röja. Döm hadd nä,
söm döm kalla brotyksa,
söm döm hadd o högg av
alla bägor o rötör nä, när
döm skull odla (y.a.)

"Jo, när döm skull
odla från nyö, dä hadd döm
en jorolyksa ellör söm ve
sa^{mäl} brotyksa. O dä högg ve
liksom långa skiftor, o
sä hadd ve en yvak, vänni

Landsmäsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

vänspårk ritat
efter G. Perssons

anvisning.

Skaflet av
trä. Bladet av
järn.

vänspårk från 4.
Trutas.

Skaflets diameter 9 cm.
Bladets bredd 1 1/2 cm.
" längd 4 dm.

Skaflets " 11 dm.
Lärrar 4 dm järn
skott.

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

sprak. Då va, som en lång
 yea då mä, som sett i ett
 långt skaff. Han hadd ve
 10 geck 10 10 vännid upp
 då där skiftens mä. (P.P.)

"Ja, som röjverk-
 byg te 10 hugg är lagor 10
 rottör mä hadd dom en
 vanle yea, grav 10 enkel.

Dom buka te nämn som
 va dator, för dom var
 ju alldes förstörd, när
 dom högg i sten 10 allt
 möjligt." (P.P.)

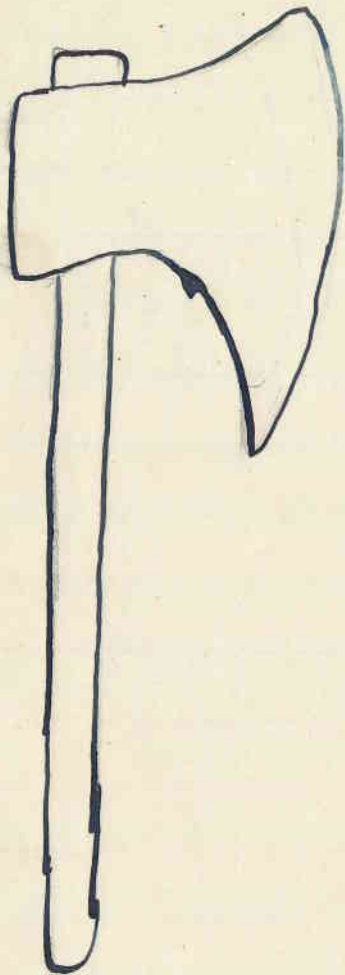
"Jo, ve hadd enkomma
 yor te då. Dom va nästan

Landsmäsarkivet Uppsala 17501
 V. Wendin, 1945. VALBO

Gst.

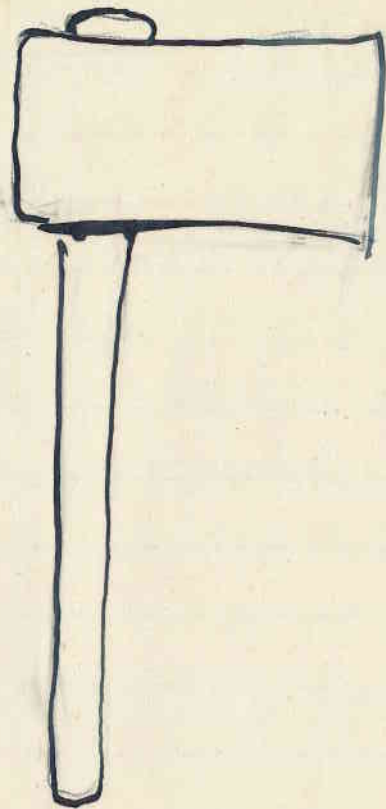
Fogl. 27

Tärljyksenä.

vanhlig yrssa.

6.

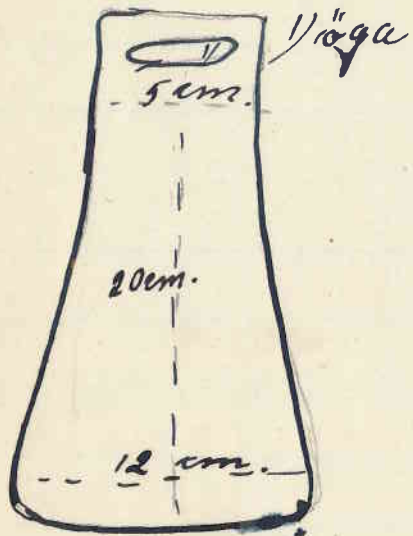

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
Gst.
Frgl. 27

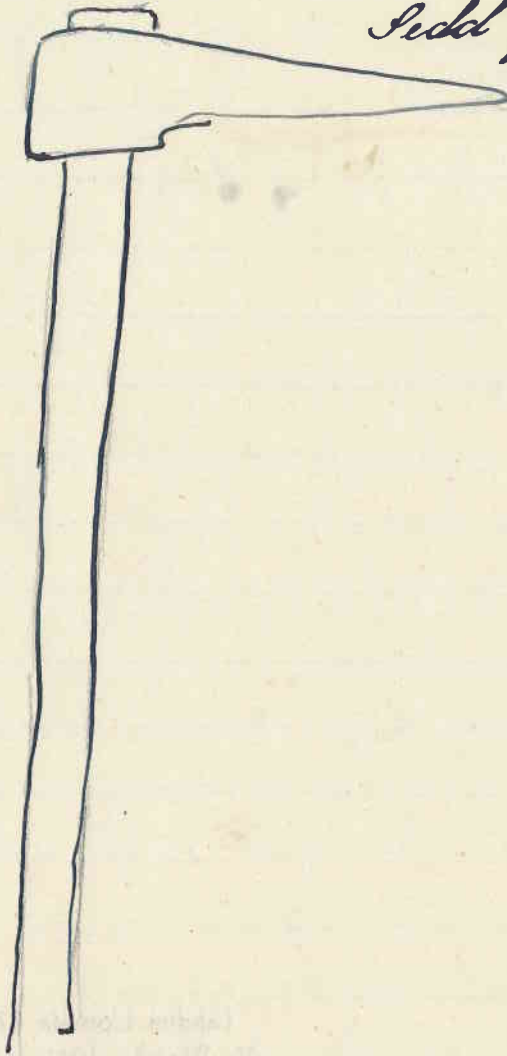
Odlings- eller brötyksa
från Trebas.

7

Sedd framifrån

Sedd från sidan

Landsmålarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO

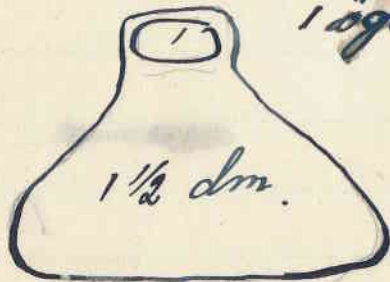
GST.

Frgl. 27

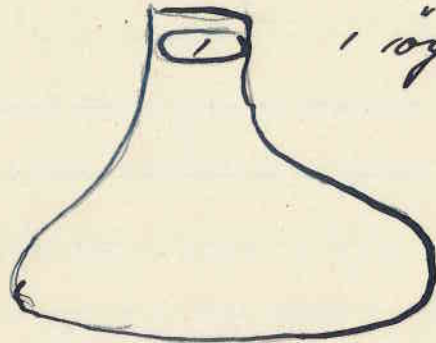

Odlingsytan från Uretas.

8.

1 ögat

1 ögat

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO

GST.

Frgl. 27

som en vanle yea, fast öga
sätt tvärt emot, så när än
högg är sägor o samnt
så kunna man så o rak
åt så mä en där ylesan
mä

Flubbor Man hade ett
slags klubbor av trä och
slog sönder jordkottor o.d.
med.

(a)

"ve had små klubbor
o slog sönder löns. löns,
ja ha va, va höns had
jof va träder, o som had
tiga o löska ünör hösten
o vintm, sa dom va al-

Y[...]
Y[...]
Y[...]

o jmfv koläma

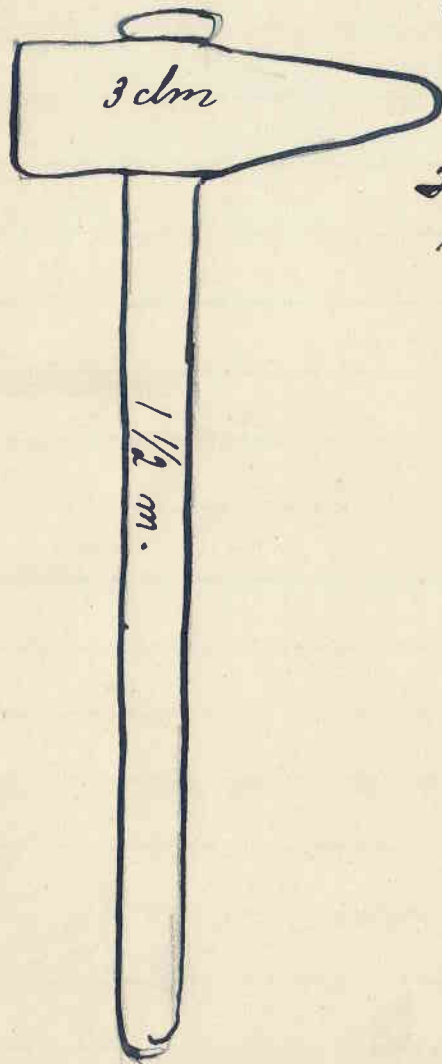
Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin, 1945. VALBO

GST.
Fgl. 27

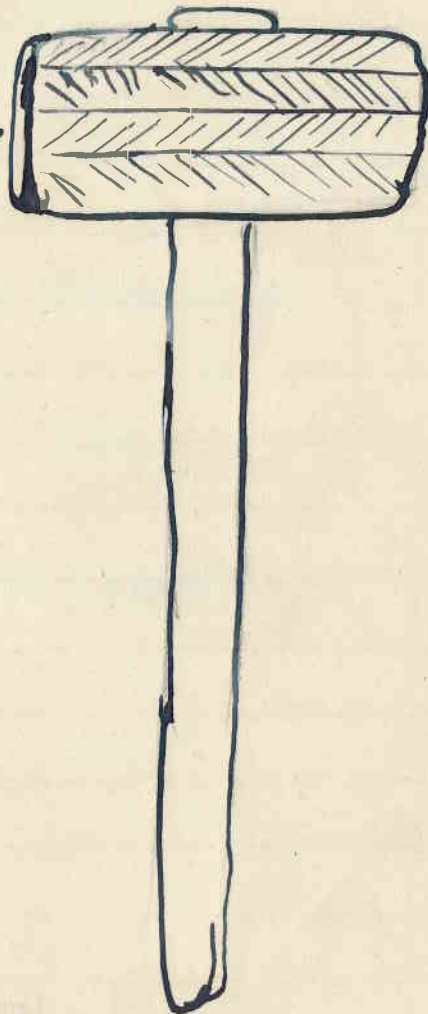
Slabbor från Fretas.

10.

Den till höger är kantig,
och den till vänster är till-
spetsad.

De äro helt
av trä.

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
Gst.
Frgl. 27

11
dss. had. o dom da lörens
skäl slo sömör o ^{bros} i kring
pa van. da dar va fränkom
sjöra "y.a.)

"Ja, hä vart ju
spilling i gräsö på betar
o sämt. O da va int bra
att da fuk ligga så där,
utan da skull ve ut o
stö sömör lörens söm ve
sa. Te had små behändiga
kubbör. Va ve lyckd da där
va rolet, när ve skull ut o
stö sömör löör. Da skull
ve sett på öis sömör haf
dubar. O di skratta ve o

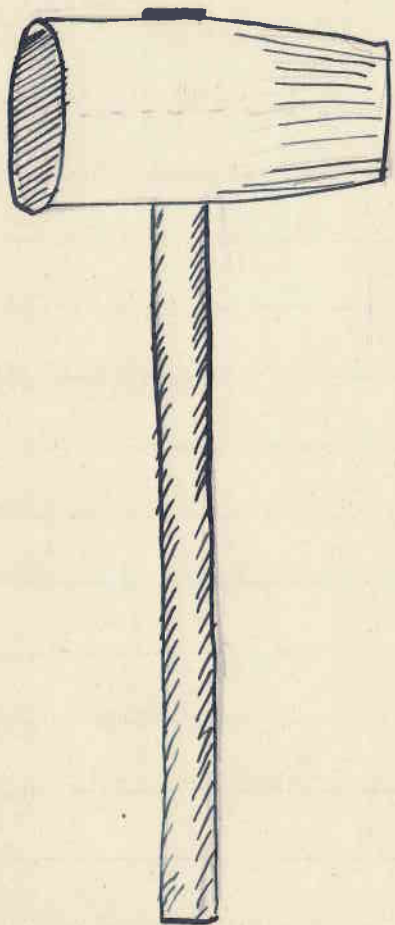
Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO

GST.

Frgl. 27

Liten klubba att stå sönder
bör med. Ritad efter
Nybäckers-johans anvisning

12.

Klubbans längd 2-2½ dm.
" diameter 5 cm.

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO

GST.

Figl. 27

sjöng. Då va sä rolet i kom
 ut i soln. Då var sön ett
 värtecken då där. Döm va
 liksom hit ärspesta i ena
 sidan döm där klubbörö, sä
 "dä skull gå lättare i stö
 sönnör löns." (S. A.)

"Ja, nog hadd döm
 klubbör i gick i slog sönn
 döi koköno mä. Men döm
 kunna gå sta i va sä härd
 i fard, sön legölsternar i
 idä gick idä mt mä näim
 klubba. Då lära än allt
 körpa för i fi löis döm."
Fläskor! Fläskan var ett mycket

Landsmålsarkivet Uppsala 17501

V. Wendin, 1945. VALBO

GST.

Frgl. 27

använt redskap. Det användes
 vid nyodling i bland i stället
 för roslyvan. Den användes
 på åkrarna att hacka
 rännor från sista färan
 ut mot diket och till att
 hacka torr med o. s. v.

Det betraktades som
 ett synnerligen tungt arbete
 att flåhacka. Flåhacka
 användes också i överförd
 betydelse som ett arbete
 hårt över huvud taget.

"Han kan allre
 sa då lugnt utan ska håll
 på flåhacka jämt, som

"dä gäldd livo".
 "ja har dä flähacka
 hela dan, sä ja ä rakt slut."
 "ja har dä jäbo väre
 mä o flähacka, o dä är dä
 mä, som är drygt. än ska
 hacka löis o hack sömnör
 alla lövör. O dä får än dä
 hämma är, att än har rygg"
 (P.P)

"Hackör kadd ve, flä-
 hackör, o hacka mä. Ye kan-
 na ju int plöja ämra ut,
 utan hä vord allk en liten
 kant kvar ve diler. O en där
 yttes kantör skull huggas

Landsmälsarkivet Uppsala 17501
 V. Wendin. 1945. VALBO
 GST.
 Frgl. 27

ner 10 sä. Flä skull skulla mot
dihö, sä int dä vand vatten i
föran. (G. P)

För i världen skull
döm ju håll på hacka i
varenda stenbacke. O dä hadd
döm kyrkor o stenbackör.
Flä var ett dygt arbet dä
där. O flähackan skull man
ha, när man vänd renar
(dihesrenar). O hacka är mossor,
när döm odla. Dä djyra
döm mä en grada o hacka
mä en flähacka. (J. A.)

"Flähackan hadd ve
o vänd om förvoro mä,

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO

GST.
Frgl. 27

när ve odla från nyö" (P.P.)

(jmf. vännspöken!)

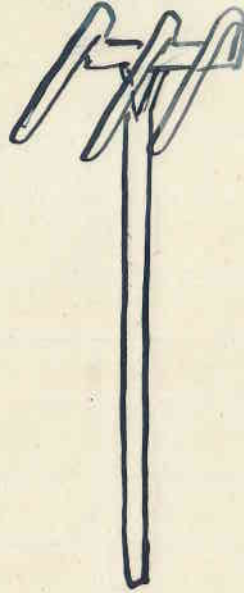
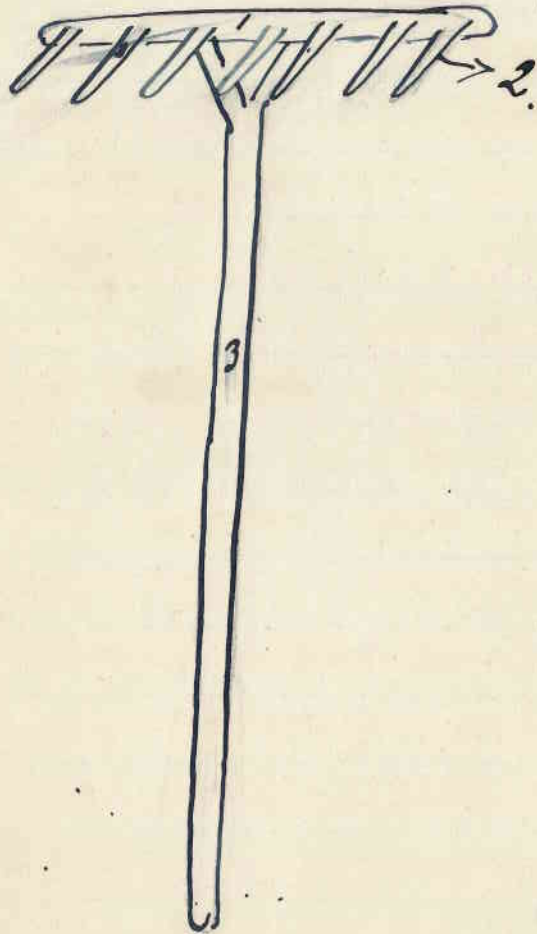
Traktor: "Ve hadd kökkräk-
ker; dem va som en räfsa
men jinnans var av
bra järn. Ja lingkräks va
lika dem o. Dem hadd
man o drog ur "linggräs"
o sten mä ur jorden.
Ja hadd ve ju en klorra
o drog ur högar ur härran
— — — — —

"ling- eller limgräs" = vitrot. Ofta
hör man benämningen kvick
rot. Men de äldste säga van-
ligen limgräs.

Ling- eller kshastika.

- 1) Ram av trä
- 2) Pinnar av järn
- 3) Skaf.

Silona eller Trämka 18.

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

mä dynga, dä var ju stora
 k^häror mä k^hem o sä (ja)
 "ja, ve hadd ju k^her
 k^her o rev i joud o gräs. En
 k^häskta her alle pinner är
 järn, men en her har pin
 nar är trä. Diöm hadd man
 o rev i hop hö o gräs te
 fodör mä. "ja, sä var ä
 k^häskta. Den hadd k^herngarnö
 o lassa ur dyngan mä. Dä
 kunna var än 3-4 k^herngar
 som lassa o en k^här, som
 bredd dyngan. "(P.P.)

"Tväskta: Det är endast Pell-Pess
 Pelle som använder och k^her-
 ner till ordet. De övriga sagesmän-
 nen säga klona.

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
 V. Wendin. 1945. VALBO
 GST.
 Frgl. 27

"Hä" va sälarö mä pin
nar på en kratta. Krattan har
ve haft i blann o kratta mer
sä mä, om hä har väre
lös jord."

Gryvar: Grypen var av
jäm med haft av hä. De
äldre gryvarna hade 3 ~~gryvar~~
blor. Numera använder man
gryvar med 4-5 blor.

"Ja, då" var hemsmid
da gryvar, som satt i ett
krasthaft. Döm hadd alle mer
än 3 ånglar döm där gam
la gryvarö." (G.P.)

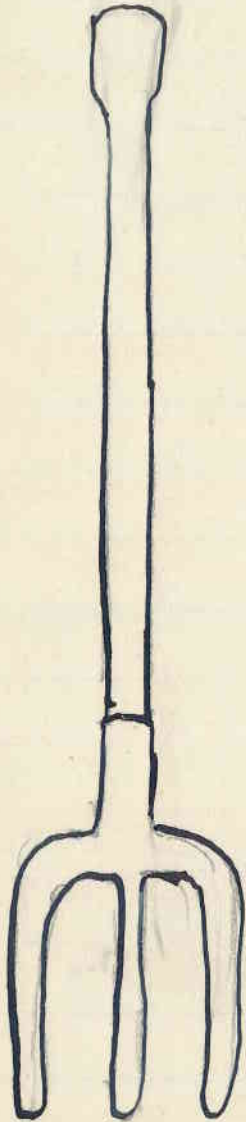
"Alle hadd döm

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin, 1945. VALBO

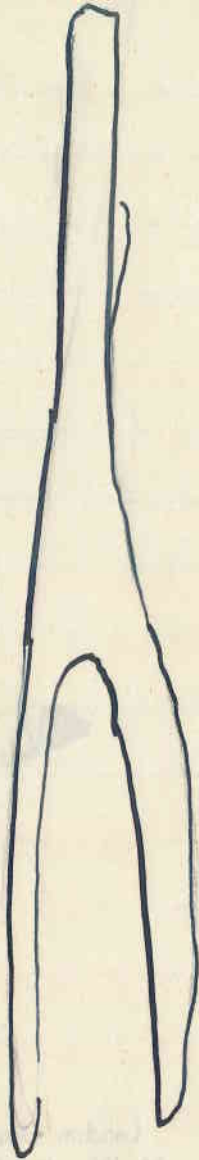
GST.

Fagl. 27

Grep.

Hilgva.

21.

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO

GST.

Frgl. 27

väll en dynggrepp te o yvst
dyrja o sä mä. O klyvör
hadd döm o skak härm
mä. (J. A.)

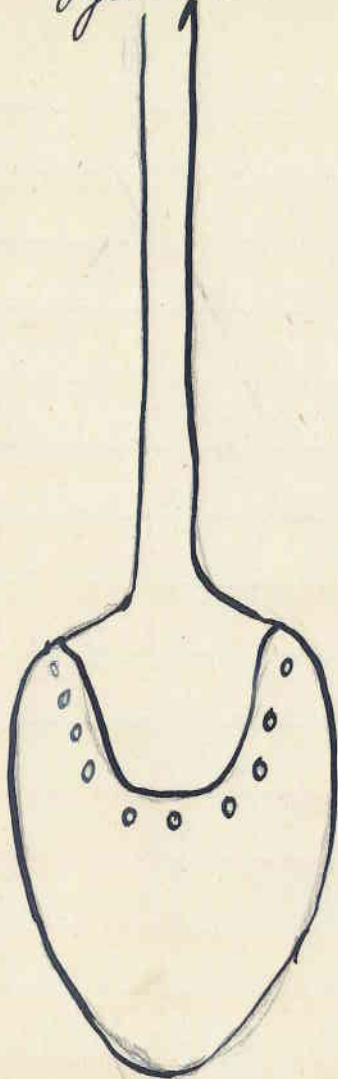
"Dä va klart döm
lära ha en grepp o lass
dynga mä" (P. P.)

Spadar och skorlar: En sko- skorlar?
skor var av trä och fyrkan-
tig till formen. Spadar var
vanligtvis av järn och mer
eller mindre avrundad ned-
åt. Men det fanns även spa-
dar av trä. Men de voro till
största delen skorlar.

En del av sagomän

Landsmålarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Fgl. 27

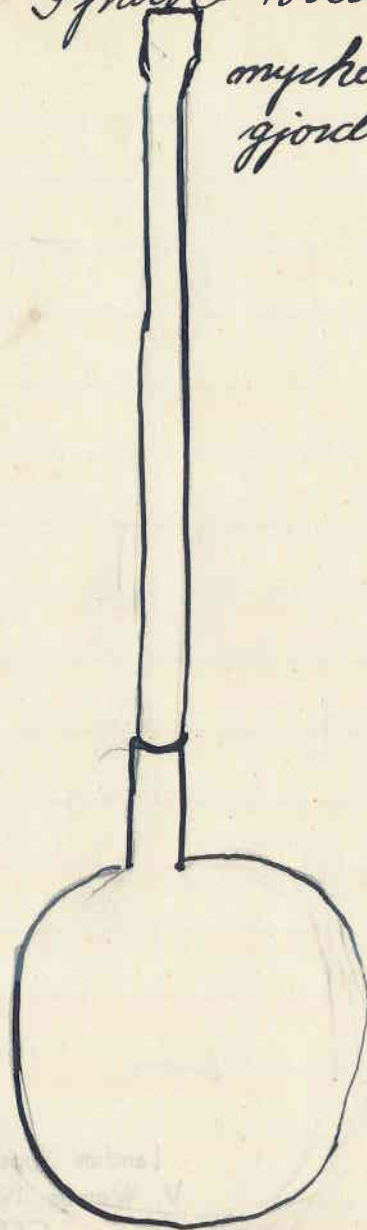
Hjärtspade

Spade vid Vretas .

mycket klumpigt
gjord.

23.

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

männerna skilja inte så noga
på skuffil och spada. Men
en skuffil var i allmänhet
lämpad att ösa i lösare
sand med, medan spadan
användes att djupa och
gräva med.

"Döm hadd mjöta
spadar för, små hemsmilde,
lunga o klumpiga. Merst var
döm är jämn, o så var
dä en ans dä, så döm
sätt i ett trärkäfft. Spadar
skull döm ha o hacha
kör o skotta jord o gräva
dikon. Döm hadd en rots
raka spadar mä. Men döm

Landsmålarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

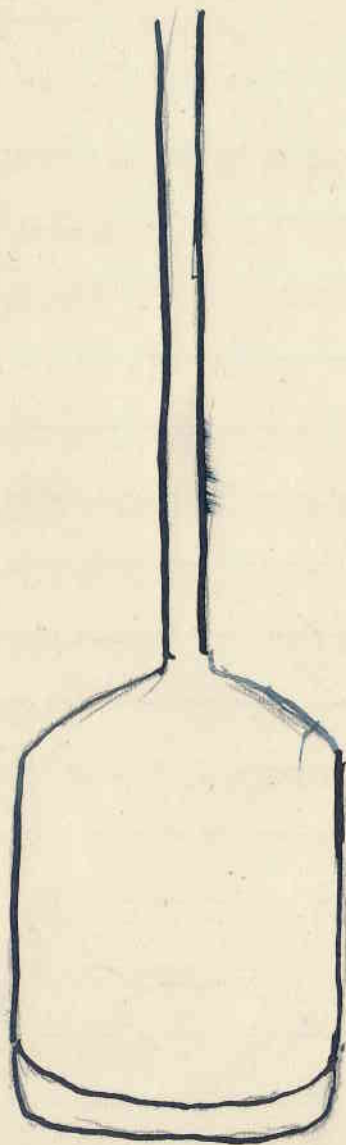
va ju minnöt är skövlano.
 Skövlano var av trä o hem-
 gjord. Döm hadd man för
 snö o sann o jordsköttning.
 Döm va skodd i nedra kan-
 ton mä ett 2- kuns järstufva.
 För snö o lösare sakör hadd
 döm mest orskodda. (G. P.)

"Döm lära ni ut ett
 ämns te en mockskövvet.
 skivton var av trä o i ho-
 dars ~~te~~^{mo} lera av ju va
 skod. te o gräva o jüjra
 ma had man en späda.
 Gjöfil sa ve för da mästa. (J. A.)
Spelt. Spelt fanns i oli-

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
 V. Wendin. 1945. VALBO
 GST.
 Figl. 27

Skovvoh

26.

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO

GST.

Frgl. 27

ha storlekar.

"Jo, då" vill ja löva
döm lära ha spelt. Men alle
döm sa spelt för int. Nej,
järstör sa döm."

"Ja, nog har än
värre mä i bryts sten. Döm
kalla döm järstör. Så hudd
man ett stags stort långt
1 spelt långt värre. Då var då
2 1/2 m. väl. Vi kunna var en
2-3 rd, som hängd ös på.

Vi kunna bryt opp stora
klyffor på då där visö" (70)
Se vidare under "Trädesbruk och
gödsling!"

1 Detta kallades länsmän.

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Fgl. 27

Slaggor: "Hä" va klart dom
 hadd slaggör. Stora slaggör
 hadd dom, som dom kalla
 "storslägga". En del slaggör
 har prärr. Som en smistäg-
 ga har alle prärr. Men när
 ve bröt sten hadd ve mest
 knöster. Ve sa knöster eller
 kälskåla. "Knöströnö" var för
 störd i slagönö, så dom gick
 int o använde, o då fick
 dom het knöster.

"Ja de storsläggan säger man,
 om all gå handgrytigt och
 hårt till väga.

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
 V. Wendin. 1943. VALBO

GST.
 Frgl. 27

2

Då va rolet o böia
 sten. En skä stå sättom,
 o en hållör säton. Döm
 lär fönt si te, att döm
 får nä sätt-lag. Senr hål-
 löi en, o en stöi mä
 borslaggan

"När är yrängd
 sten, lära är ju allk ha
 en stemböt. En samm är
 ätkante. Så är då en,
 som stöi mä staggan,
 o så skä han, som hål-
 löi böin, vria för vart hack.
 Då mal där sten då. O
 så var då allk bruk,

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
 V. Wendin. 1945. VALBO
 GST.
 Frgl. 27

att den, som vrids bort, kan
 ske allte iunga. Hä' fanns
 så mycke stenbrarvissor.

obs!

Stendrogar: Drog eller sten-
drög förekommer i målet.

"Ja, då merd sten-
 drögar man lära ha tell.
 Då va som en klumpre
 städa. Mindre sten frakta
 ve där i dyngkärvar o
 så."

Tröredskap och draganordningar:

"Hä' händ i blenn
 ve körd skäkte. Men då' var
 ju merd på bogsvägar o
 så, om då' var nä' tungt."

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
 V. Wendin. 1945. VALBO

GST.

Frgl. 27

Da' hadd ve skäktlinör o
härtano framför verann.
Annars hadd ve hävstak-
lar o bukhook. (y.a.)

Se även svaret till
arbetsfordon, vilket tidigare
insänts!

Krok: Krok kallas i all-
mänhet krok eller äykrok.
Den var av trä med undan-
lag av billen, som var
av järn.

"Äykrok eller trästok
hadd döms mjöfs. Da' är
ett slags ärdör fast stärr
o synge. Döm använd döms

Landsmätarkivet Uppsala 17:01

V. Wendin, 1945, VALBO

GST.

Frgl. 27

i uppena åkrar. Då var en
 primitivare plog, fast an
 int. hadd nämn vännskiva.
 Då fanns en föreställare så
 han int. skull ta för jufft.
 (djurd.) Adrä hadd man
 le lättars sakör o stocken
 le syngro. (P.P)

Nybäcks-johan skil-
 jer på Frästlock och Äjlsbrok
Frästlocken var större och av
 byr enligt teckning Kroken
 var av byr enligt frägelis-
 sans teckning sid 6 bild 13.
Äjlsbrokens olika delar benäm-
 nes Stock eller ås, sula, bill

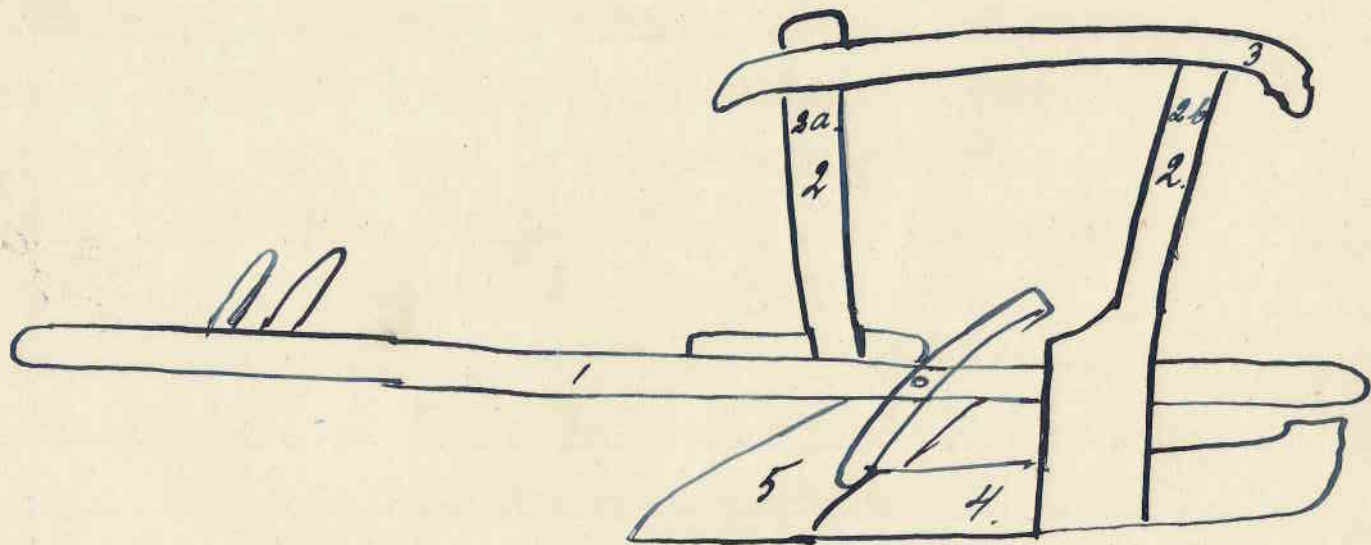
Landsmålarkivet Uppsala 17501
 V. Wendin. 1945. VALBO
 GST.
 Frgl. 27

"Myckro" körd ve mä
 trästock. Då körd man allk
 mä paret. Man använde
 dom att köra om lätland
 för hanna höstar o väsar.
 (S.P.)

Man körd mä trästock
 när än log ~~gräv~~ grävön, o när
 än skull köi även fyr o
 vrbot. (J.A.)

Arder: Ardet användes
 som redan nämnts fram-
 för allt till protalisen.
 "Träardör hadd ve. Då
 fanns s. o. m. dom, som
 då va "träbil prä."

"bil" = bill

- 1 Stock eller äs
- 2 Sändare
- 2 b. stannslä eller bakständer
- 3 Hamnbag
- 2 a. Framsändare eller framslä
- 4 Fot.
- 5 Mill äldre bil

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO

GST.

Frgl. 27

Brenämningarna för
ärdrets olika delar är samma
som för brästockens.

Att köra med ärdret
kallas ärda, köra eller mylla.

Mindre äder har
funnits o användes fortfarande.
De användes vid potatisättning
och kynnning av potatis. När
man skulle sätta större mäng-
der potatis använde man
helst den större kypen.

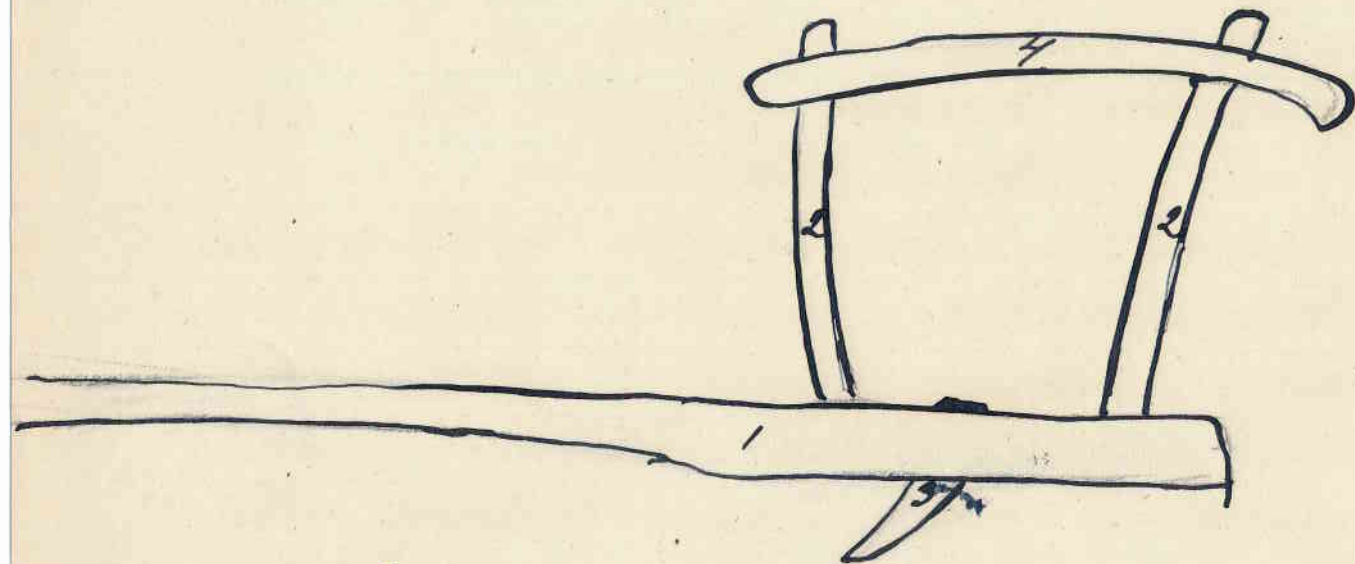
Trästock: Se ncl 31-34.

Fimplyogen är inte känd av
sagemännen.

Pist Färr använde

Ris ritad efter beskrivning
av Nybäcks-Johann
och Pelt-Pers Pelle.

36

- 1 Stock.
- 2 Pländare
- 3 Kniv eller rist
- 4 Hammag.

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO

Gst.

Frgl. 27

man en särskild rist. Den
var mycket enkelt konstruerad.

"För hadd döm en
rist, som var en särskild apr-
parat. Döm hadd en rist,
som körd till. Döm hadd
allte en häst för risten. O
när döm rista, så när döm
kom te dikeskanten, hadd
döm allte ett lösjäm i
plog betto" så hästom feke
gå innanför. Men då händ
döm hadd rist på plogen
orsä." (y. a.)

"Skull döm plöja
i gräsmark, då lära döm

Landsmålsarkivet Uppsala 17501

V. Wendin, 1945. VALBO

GST.

Frgl. 27

rista först. Döm hade särskild
 rist i gamla tidor. Dä var
 mest bärö som en grov
 stock mä en grov kniv. (P.P.)

Plog: Plogen har länge
 varit i bruk på orten. Man
 använde en enkel träplog
 med värmshiva av järn.

Den benämnes störkyplog
 och tillverkades på orten.
 Dessutom fanns en något
 större typ som kördes med
 par. Den kallades isplog.
 Jmf. sid 34!

"Ja, döm var som
 en brästock eller ärdör men

då va värmshiva. Siä var ä
 en häme i ändan o ett järn
 mellan bilan o ärm. Antas
 Asptog hadd döm, om döm
 skull köra mä parö. Skull döm
 kör djufft skull hästanö stå
 långt från annars närmö.
 Då va träpinnar i böia i ärm,
 så då gick o reglera då där.

Siä silt riton på
 sian i ärm, o så var
 ä ett handlag bak i förm,
 så när är rista mä plo-
 gon, så värm man än på
 sian, o så föll man i då
 där handlagö o körd så.

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
 V. Wendin. 1945. VALBO

GST.

Fgl. 27

Sen var iä 10 värma plogon
10 plöja. (y. a.)

"Dä" var en ärdö-
plog, slingplog sa ve. Simon
Hedman i Muckmyra gjord
döm. O plogon sats döm
fast på samma sätt som
stocken, bukok 10 sen sväng
slshaktlar. ja döm var som
ett ärdö, men dä" var en
värmskivis'aktet." (P. P.)

De iohka delarna
på plogon berättas lika
som trästoken s. Men där
sällkommer ju värmskivaren.
"ja 10 sä finns

Landmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
Gst.
Frgl. 27

nämning som de kallar
jafslyfts, som sittor där man
fästör till o vännskiva. (P.P)

Man har även an-
vänt skumrist.

"jo, då va klart
än kunna ha skumrist.
Skumristen skär bort, skär
iär på ytan. Då kunna man
göi på väin. Då lära man
höra ens mä föranö" (y. a.)

Ordens obika delar
är udd och vinge.

Vändskivan kallas
också plogfjöl.

Det var höögöplog

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

man använda.

"Dä va lännsia o vännsia på plogon." (G.P)

Att använda plo-
gen kallas ploja. Se vidare
svaret till kap. 2.

Sladd: Till att jämna
färorra med före harvningen
hade man en sladd eller
stjra

"Än lära ju jämna
till jorden, o då skull man
sladda. Dä va mest 3 står,
o pinnar emellan. Så var
han skodd o ögla i fram-
kanton. Osso var då jämn-

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
Gst.
Frgl. 27

pinningar i. Järnpinningar skull
 reka jorden litet. Men man
 kunna ha slepra o. Slefran
 är slät. Då var sön en an
 flaka." (G.P.)

"Slefran ä slät men
 hävorn har 24 pinningar." (J.A.)

"På en stadd är
 då korta pinningar högst 4
 tum. Men på en häv är
 sön väl 9 tum. Sladden
 tog är kantörö o jämna
 tell. Man tog sladden på
 plöjningen. Han klöst sön
 nö o jämna är förörö. Men
 hävornö va te o få djupa

re snull. (O. V.)

"Man skedder för
o slepa sömnör bokör." (O. P.)

För att få tyngd bru-
tade körtaren stå på skadden
eller stjarn.

Flarr: Flarr kallas i
allmänhet harr.

harr?

Man använde sig
av klohärr, rätfrinrhärr
o gäsföthärr.

"Te hadd klohär-
var o billhärvar o redd jor-
om mä". Billhärvarro har
djurars. Senn när ve sätt
skull ve ha en särskild härr

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO

GST.
Fgl. 27

rätprimm härv. Då var raka
 pinnar i den. Han skull vara
 att o släta övör mä o fä
 ner sän. (GP)

"Hä" fanns klohas
 var o rätprimm härvas o
 o gäsfokhärvas Rätprimm härv-
 vanö va te härvva ner sän
 mä. Döm amma härvvanö
 va te o rusta jorden mä. (ya)

"An lära djup härv-
 va, innan än sädd. ja, då
 lära ju va mätta försläs, för
 om än härvvas lättare får
 än mustor kvar."

Härvon va tell o

Landsmålsarkivet, Uppsala 17501
 V. Wendin. 1945. VALBO

GST.

Fgl. 27

o re jorden mä."

Gäsfotkärven va
bra, när de va rötkö o
sä. Hlohärven kan lukra
opp o gjord bädd åt sän.
Vält. Till att efter tid-
den tillräcka jorden arvan-
des en vält.

"ja, sen, när
än tradd sätt, skull trä
vältas."

På senare tid bör-
jade man använda sig av
en tvådelad välthubb i bland

"ja, i bland kun-
na välthubbarna var som

i två delar. Då vart hä ju lättare o värme (y.a.)
 "Serru skull dä vältas o vältas häst. Va väl-
 ten fö lätt kunna man sätt en gall o ritte prä för o få hyngd. (P.P.)

"Välter hä har ju väre är äldör. Då var träklabbar. O mest hadd man en stol prä, så man har kunna ritte prä o ätt. okt?
 Serru än hadd härra ner dä, (säden) skull dä vältas yotön skull packas tell, så dä kunna mälda. (U.V.)

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
 V. Wendin. 1945. VALBO
 GST.
 Frgl. 27

"Nest var ju klabbon
 kel. Men hä' va sömliga,
 som hadd an är skvorn
 på middön. (mitten). Men då
 var int många, som hadd
 samma don int. Da var
 liksom nå nyare präkitt. (O.V.)

I allmänhet var
 väkten av sall, eller gran.

"Ja, döm log
 då döm feck fatt på; som
 passa gran eller sall. Döm
 kunna sa alm mä"

II Höst- och vinterpjning.

Med åker tinner
 man i allmänhet fast od-

Landsmålarkivet Uppsala 17501
 V. Wendin. 1945. VALBO
 GST.
 Frgl. 27

bad jord ~~mask~~ kunnikring. I
allmänhet är den besädd
med säd.

"Åkerjorden är mera
utdika. Då är mera fast
jord. Då kunna va olika
jord svartmylla o sann-
mylla o leijord. En vet
låg utomkring. Åkerjorden
hadd man i stor utsträck-
ning till brödfödan."

"Hä är sann
fin utsikt över åkeranö"
"ja hörd döm
sa gubben Andersson, gam-
la Öby bonn, sa, när han

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin, 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

geck övör egönö, sä peka han
 övör åkrarö o sa. 'Detta skall
 min 'dottör Maria ha.'

"Hä böy på lys
 grömnt prä bä åkrar o ängar."
 Fält finns ävens
 i målet, men man tänker
 då i almänhet prä större
 och vidsträcktare åkrar. Det
 verkar också, som ordet vore
 liit höglidigare och oran-
 ligare.

"Döm kadd sä
 stora rögfält."

"Söm ät Tall
 o Lumm är ä" stora fält
 i äldre form doter

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
 V. Wendin. 1945. VALBO

GST.

Frgl. 27

O nog är ä rym i skam,
 att sämre i kör följt som
 dom ve Hall mest sagt
 får ligga för föjot. [Hälsinge reg: sömningsfält]

Plog användes och
 så om i kör. Därmed menas
 ett stycke åker med diken
 på två sidor.

"Hä" va allte
 varlet, att än skull ha
 en plog mä" lin." (H. L.)

Om kunna spara
 nämn plog mä" klöver, så
 man feck höfrö."

Lott eller lött finns
 också.

Landsm. Uppsala 17501
 Vivi Wendin 1945 HEDESUNDA
 GST.

Landsmålarkivet Uppsala 17501
 V. Wendin. 1945. VALBO
 GST.
 Frgl. 27

"Döm hadd nämn
litor jordlött, så myfje döms
kunna ha ett par kräk."

"Döm skull ju
ha sin lött. Döm skull
skifta ägotötterö."

"Dä är dä Vrb-
blads egör (äkrar) döms där
nuddanför banan."

"Han hadd nä
utegör dämmör ät Staggro.
(Stuckbo)."

"He hadd en litor
ega ända ät Höggbo."

Löt finns i en del
ortnamn som lötör, Mar-

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Fgl. 27

? Höggbo ?

homs lot och johannes lot o. s.

v.

Även teg kan man
få höra.

"Ja, skull ha tegon
plöjd, rimas här varst mörkt."

Tret användes om
ett mindre stycke jord, som
låg avskild ~~över~~ från gårdens
övriga egör.

"De hade en bi-
ton skötsvret."

Sänges användes
om mycket senk mark.

"När ve skull

1 äldre form mot

sa, oyr hö på söstern, då
kunna ve gå i bera "söster"
(H.L.).

Jordlagg användes om
mindre jord. Ofta ligger det
något halft föraktfullt i
uttrycket.

"Ja, dom hadd int
stor jordlagg int. Hö var,
så dom kunna sett gräven
o ha nämn hö."

"Ja, dom hadd
nämn liten åkölagg."

Jordring användes om en liten smal

ysak-linne

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

jordbit.

Över kil användes.

"Ja ved Vretblas har en jordbit som dönn kallar ryrkilon." (P.P.)

Lamm användes i pärönlamm, rovlamm o. s. v. Det är mera sällan man hör pärönräkö o. s. v.

"Ve skull hör pär-
lämmö en då dan."

Vanligt bland de äldre är också, att man säger rövjäts och äffjats men pärönlamm.

Flagörplog och

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

gräsplog säger man också.

ymfr. sid 51.

Plöja. Med plöja menar man plöja med plog. Användde man hästök, så man köra eller kör mä hästök. Användde man ärdör, så man köra eller ärdörköra, och användde man ärjkerok så man ärja.

"Ja, en slottöräng behövd dönn ju int plöja. Ja, dä hämnad ju nämn gang för o. få riktel mä födor, men annars hadd dönn ju mest härdvallstör

o starrhö."

"Hä va mest höstplöjning, för hä är int bra o rör jorden för mygga på våren, för då går musken ur."

"Dä ä bäst o höstplöja, o dä var dä bäst, om man int kunnat mä nämn bit, som man kunna plöja på våren."

Man böjades höstplöjningen, så snart man kunde på hösten, då man fått allt bärgat och i ordning och plöjningen skulle vara färdig innan hä

Landsmålsarkivet, Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

2

hadd frysse."

"Så fort ve feck
 si, skull ve böij plöja. Oen
 höll prä hela "daganö", less
 "dä" vart mot. O höll ve
 prä mä nämn skogsved, lä-
 ra ve kör hem, när "dä"
 höll prä vart mot."

Det var endast
 undandagsvis man ^{vär} plöjde
 den jord, som besäddes sam-
 ma vär.

"Flä" härd ju vin
 tön kom så tidet, så är
 int hamnt, o dä lära man
 plöja prä vär, men bra

var då inke."

"Man spard allte
en gräsvall 10 vårplöjd
10 sädd sin prä."

I regel plöjde man
med en häst. Men man
kunde också ha två. För
hästochon hade man alltid
parat. Vid Mackmyra bruk
plöjde man med paroxar.

En person skötte
plöjningen. Skulle man
rista kunde en sköta rist-
ningen. Men det hände ofta
att samma person fick skö-
da både ristning och plöj-

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Figl. 27

ning.

Helst skulle man kunna
plöja ett tunnland på dagen.

"Hadd man ett
par riktiga hästar ~~o~~ o skull
rika, så skull dönn kunna
1 tunnland, men var då
samma, som rika o plöjd,
då blev då ju int mer än
1/2 tunnland.

Ristning före-
kom framför allt, då man
skulle plöja vall.

Man kunde också
ha lejd hjälps till plöj-
ningen.

Landsmålsarkivet, Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO

GST.

Fgl. 27

"Flå" härad ju, döme
döm har lejst bord plöjning
mä". Döm feck viist för lamm-
lamm. " (P.P.)

"Döm kunna ta extra
folk. Värmlänningar bruka
plöja." (C.V.)

"Döm kunna hjälpa
varann mä" o låna hästar
av varann. (J.A.)

Olika uttryck för jordens fukt-
lighetsgrad under plöjningen
är löst te plöja, håplöst,
sekt, vätplöjt, surt te
o plöja.

"I fjol, när ve skull

börja, var ä för lört o
 plöja, så ve lära sluta."
 "Ä ä fö lört,
 går ä int, o var ä för
 surt, lära än sluta då mä."
 "Hä va så rekt
 o härligt."

"Ä ä lagomt
 mä fukt, då är ä härligt.
 Då går ä bra.

Uttryck för plogens
 djurgäende är plogmas
 plogdjur.
 "Än lära ni sell
 o få lagomt plogdjur.
 Tog dom för jüft, (djurst)

feck döm för myfje ahr. (y a)
"Man får int plöja
för djupt, för då kommer
man på 'döjond'."

Fara berrämnes för ^{för}
eller föra, och därmed menas
rännan, som bildas där
plojen går fram.

Den bösturna plog-
jordkivan kallas hilla
"Hä ä' int så
lätt o plöja en för, som
ä' int ut, en för skä' vära
jämn o rak o lik djup
hela vägen."

Det upplöjda fäl-

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin, 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

tes kallas plöjning.
"Ungarné" ha' sprunget
grä' plöjningon o korta ner
sä'.

"Hä' ä'nt roket o
gå' grä' en nyplöjd åker."

Tegläggning: Skull dö'm
lägg ihop skifte, böja dö'm
mä' o lägg upp en rygg,
klyvrygg. Skull dö'm lägg
itur, böja dö'm mä' uppm-
for. "(O.O.)"

"Man lag itur ena
äro' o lag ihop antpa
äro'." (y. a.)

Den oplöjda jorden,
1 äldre form sprunje

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin, 1945. VALBO
Gst.
Frgl. 27

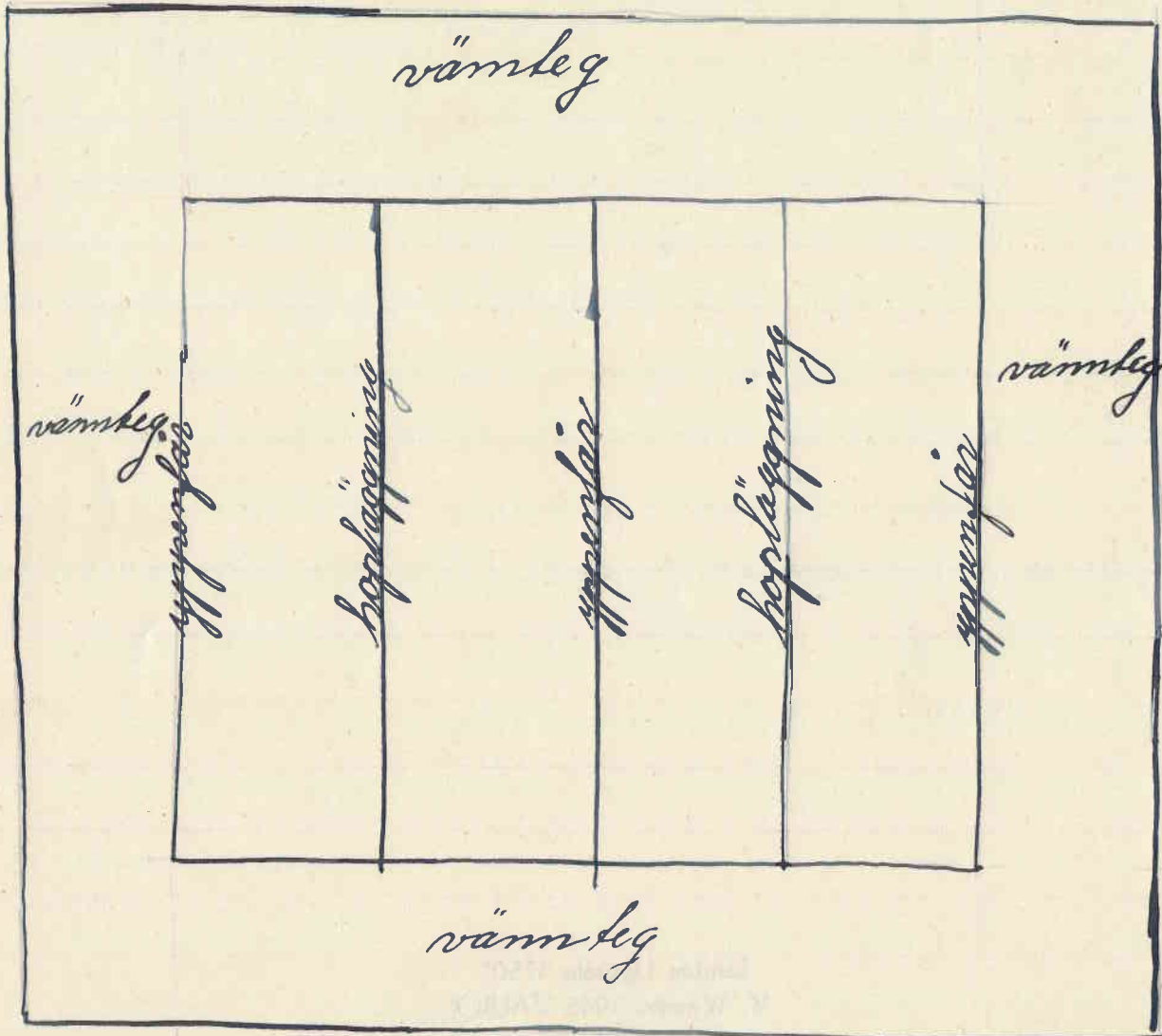
under segryggen kallas bakke.
Sedan man laggt
plogryggen, plöjde, man ~~se~~
~~stann~~ runt densamma un-
der ständigt vändning åt
höger.

"Man gör en hopplägg-
ning eller segrygg på mit-
ten. Så märk då vara
en vänst runt hela skiftet.
Så kör än, så en får en
uppsför, 10 som var ä
10 böja mä lammfärningen
(g. a.)

Bröjade man med
en uppsförta, så man

Schemma över plöjning
ritat efter Nybäckers-Johans anvisning

66

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

att man lag i ler."

Den rista färan
kallas slufför.

Den näst rista
kallas lunnför.

"Näst rista förr
skull va lunn (grund) lunn-
föran. Slufför gör man
djupare hockför sa ve mä!"
g. a.

I stycket mellan
två sluffärer kallas leg.

Området längs renar-
na, som vid legläggning
plöjes efteråt kallas vännleg
eller lunnfärning.

Att plöja vårtegen
kallas lannfära

Att köra med plo-
gen, utan att plöja någon
för, kallas kör komma

Figurplöjning har
endast förekommit under de
senare år.

"Ja, en del har ju
böja må figurplöjning, men
dä är dä nä, som ja int
gillar." (J.A.)

"Nu umör senarö
är, har en del böja på plöjt
figur. Men int är dä så bra
söm dä gamla sättö."

Bezeichnung für att plöja
gräsvall är gräsploja eller plöj
vallbrött.

"Skull är plöj
vallbrött bära än att
nisa för."

"Plöjavall" kan man
också få höra.

Flagrplöjning sä-
ger man ^{om} att plöja en
havreåker.

Plöj ryggen,
plöj ryggen säger man
om att plöja upp en stubb-
åker med havre eller råg.

Om plojen bar

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

för mycket i sidled, säger
man "Där stal då."

"Om hä int gick
bra o plöja, utan hä vella
has mä jord, då kunna
än då få höra edör. Då
drog döm till mä en ritke
ed. Då s.o.m. döm, som
va religiös." (y a.)

III Trädesbruk och göckling.

Bennämning på
jord, som ligger i dit, är
bräda.

"Döm sa då, att
då skull heta bräda, för
när döm skull lägga en

Landsmålarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Fgl. 27

bit i träda, så träda döm
in, då so träst in gri-
sarö, döm feck beträda
dä, so renn feck döm
trampa so böka sen dä
int fanns nä grömt
kvar.

"Hä är int myffu te
bonnö. Smart liggö väl
allt i träda"

"Dä mäst ligga
i vil i blann, för int jödm
shä bi alldes utsugor"

"Dä shä läggas
i träda närda är"

"När döm har

Landsmålarkivet Uppsala 17501
V. Wendin 1945. VALBO
GST.
Fgl. 27

harve bräda, har döms
skumplöjt ner gödsla. Först
har döms "plöjt o hävva
o rusta o senm. då gödsla
o skumplöjt.

"För o få bra rög,
märks man ha jord, som
ha lega i vil. Då hävva
man kruska o gödsla, o
så rädd man rög den
10 augusti. Då var man
säkrare o få bra mä
rög." (O. Y.)

Trädan kunde an-
vändas till betesmark på

Yätkre väga plöjt.

Landsmålarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

hösten. En del brukade den
även som betesmark om
våren.

Merstads plöjdes trädan
på våren eller försommaren.
Men det hände också, att man
höstplöjde trädan, men det
var mindre vanligt.

"Ne man har
int, höstplöjt trädan på
konens trä got dänst
o beta."

"Dä händ iblan
konö fuk gå o beta på
vårn må", o då plöj
man int äpp fjörn ve

messömmarskin."

"Ye plöjd ofta trä-
dan på hörten, om ve
hamn."

Trädan skulle också
harvas, och ibland körde
man den med trärlock

"Dä va myfys mä
en träda. En del plöjd
ju int förrn te messöm-
mar, utan honö feck gå
på betö. Men senn skull
hon höras en gång i vi-
kan, ellös sä ofta man
feck si. Men hon skull
grönstka imillan gängönö

Mer ingön mä en bräda ä
ju, att hon ska vila o
så ska man förtör o grä-
so. Förtörn skull skäras
är, o viltoten skull "tor-
ka. Då var ju hävring
fört o fränt, som man
höll ettör o gräsö mä."

Ogräset kunde
räfsas i hop och arkingen
brännas på på brädan eller
töras bort.

"På fort än sält
unvar, var ä o böja mä
brädan. Fört skull hon
ju plöjas, o sen var ä o
Välde form torha = torha.

Landsmålsarkivet Uppsala 17501

V. Wendin, 1945, VALBO

GST.

Frgl. 27

håll på hävva o räfs ihop
ogräs, så fort än kunnat. Un-
tingen feck man kör bort
då eller lämna på då utu
på brädan."

Vitroten kunde
också läggas i dal för att
mulltra ner.

"Strickroten stå
man lägg i dal. Stå är
ingenting man får så fin
mull är. Den brinnör
ihop och blir den fi-
naste svarta jord man
kan önska.

Till arbetet med

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

brädan hörde också bortkast-
fandet av sten därför.

"Ja, då va klart,
man skall gå i plock
sten. Då hörd till arbetö-
mä brädan. Då skall dikas
i sprängas sten."

Jmf. sid. 27-30!

"För vet ja, döm
buka ella på sterrarö, så
döm varit riktigt het, o så
slog döm på ^{skall} vatten,
så döm sprack."

"Sten o vitrot
då feck man håll på
plocka för jämmar. J

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

blann kunna man lägg ner
 en del i dränare nä dikom
 mä. Men mestadels hörd man
 ju bort dom te nämn
 backa. En del kunna su
 väva på dom i lägg upp
 skenmurar kring gämn. Fring
 dögrävaras är då så än i
 denna dag, tror ja. Hä va
 finns då där, men då
 var ett ryttet "arbets"

Under träcksåret
 skulle man också dikta.

"Ja är lära mäit
 ut i se tell, vär ve skull
 lägg dikomö. An lära lägg

dikö, där då var som lägst
O en lära si fe, så då varit
ärlöpp, om då fanns nå
svackör (svacka = sänka) eller
så."

"Dä lär ju vägas
iär, så en vet var än
har fallö."

Uttryck för att ikern är
bottenur: "Dä där Värkan
is är int så bra, vatternykt
o frostlänt."

"Där är så surt,
så då kan int bi nå."

"Dä är för mjöfjo
sya, så än kan int bör."

fall

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

ja förm ve messömmar, o
da kan trä ja int kunn
bi nä."

"Dä lykar alle ut
dämmör, hä går nä källdrag
dämmör."

Dika heter dika, gräv
dikön, sa öpp nya dikön,
lägger dikön.

"Döm skull lägg
dikön, ellör skull döm
^{hanns}
närs öpp o djupa döm
gamla."

"Hadd döm int
bi jälv, kunna döm teja
anna te dörer dika."

Det betraktades som ett tungt arbete att dikta. När man på de olika momenten vid dikning: "Först skall man mät ut hur stort man skall ha dikören". Så skall man yttla ögon i mitten, o så satt man ögon ett snöre o skar kan-lören. O lövön tog man mjöta o hörd ut i sack, så då feck ruttra."

"Täckdikon skall va 3 fot djup, o så smal då feck."

"Först skall däm

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
 V. Wendin. 1945. VALBO
 GST.
 Frgl. 27

rakta) us o gränna) ett dikes
snörö. O ett diko ska va
rakt o jämt o lagom
djupt."

"Samma dikem skull
rensas opp o djupas. Alla
burkar o sämn skull där.
Nu byr döm sä alla om
sämn där, utan burkanö
far växa, som döm vill.
Dä är dä en skyggske o si.
Att jämna kante-
na på diket är skästa kante-
nö.

Namn på den slut-
sande sidan av diket är

Landsmålserkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
G&T.
Frgl. 27

stänkt. (jmf ordet ärlänt)

Namn på dikets kant
är dikeskant, ren, dikesren.

Benämningar på
att jämna dikesbotten och
skotta upp jorden: "Ja, som
var ä" 10 grava 10 skott upp
jorden.

Skade man läckdiken
fylldes dikesbotten med sten.

Broar över diken:

I allmänhet gör
de man broarna helt av
trä. Undantagsvis kunde
stenbroar och jordbroar
förekomma.

"Ja, man gjord

är blankör eller rummverkö,
 eller kunna man ha en
 skendrumma. (P.P.)

"Man lag vasar är
 rummverkö" o så brädör oppä"
 (O. V.)

"Tre vasar fört o
 semm plankör." (y. a.)

Flyttboar äro ej
 kända av sagesmännen.
Goöda akvarra: Det albrän
 na uttrycket för att goöda
 är göckla, eller ha prälyra
 "Ha" a" klart, då
 int kan väva, om döm
 alle göcklar."

"dänsr lor dem alt
hor på myfzo dyrja, om
he ska hün väkta."

"En bonnö får int
va red o läkt dyrja"

"dänsr er id o do
äldes fr fet o red pörson
ha kömör o bi bärs nis."

"dyrdän ha
lega dänsr for, sa da o
so frödet."

"dänsr färvas da
myfzo dyrja."

Om jorden är
ogödd säger man, att
den är hävrodgire eller

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin, 1945. VALBO
Gst.
Frgl. 27

magor eller utsugor.

"Hä synns hä
ä" för magört. Allting bäro
härar o kvinnar.

Gödel kallas dyrja
dynga eller spullring.

Ohä slag av
naturlig gödel, som användes
äro hodynga, härtdyrja, fär
dyrja (färlort) o. s. v.

Även äska har
använts som gödningsämne.

"mag hä ve
änvänt äska te o jödel
me. hä är ju en gämb
jond sak, as äskan o

fet o bra, man fet järön
va da int bra, fet han
vat bärs ~~ste~~ "skers."

"Färgödslö" hadd man
mestadels i järölämmö"

"Färgödiöln va
le. Han va sä le o fä
sömmör. Man lära mest
blanna ut an mä annan
dyrja."

"sa fek dom ju
dyrja ünst hüsors, (arhä-
dena) o da skül dom ju
iso ta vära prä o härt-
dyrjan. dom, som had

"skers = skovig.

Landsmålsarkivet Uppnäla 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Fgl. 27

föd stal, fek ju rystet ma
härskyrja. äns läs i täv-
lan kurna fa et las pa
nätr.

"Man körd spillning
från stan ma". Ye fek kö-
pa för 1.0 50 larsö."

Gullhög kan man
fa höra. Men uttrycket är
inte gammalt.

Namn på platsen,
där gödreln, ligger är
dyngdan.

"Dyngdrattis fek
för då merka rimma bord."
Hörs gödel var

Landsmålsarkivet, Uppsala 17501
V. Wendin, 1945. VALBO

GST.
Frgl. 27

-dän 4.H

omlyckt till att tillverka
gödselvattnen till att vatt-
na brukväxterna med.

Gödseln kunde i-
bland utblandas med halm
eller grannis.

Färdyrjan blan-
dades framför allt med myr-
jord.

Numera får man också
gödseln utblandad med so-
stro.

"De stöjar ju i rest
konst ma stöstro, va kö-
dyrjan bit ju utbläna
ma, da."

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO

Gst.

Frgl. 27

"Italk har, döm, då
använt är 20-30 år." (O. Y.)

Örig konstgöding är
av yngre slabo.

Gödselkörning: "Man kör
ut dyran urman för
urman. Hä va ingen be-
stäm d. li. Men ryfja var
hä på vinkörn."

"Dä ä bä kärar
o funtimmer, som "kört
dyra. När dä var fullt,
lära man kör ut, o lag
i småhögar."

Ang. handredskapen,
som användes vid gödsel-
"gör mok är ett ännu vanligare
uttryck bland de äldre.

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

körning se sid. 20-23!

På sommaren trans-
porterades gödseln i en dyn-
kärra på vintern i en
dynrem.

Det har i bland
hänt, att man kört i kapp
under gödselkörning

"För hadd dö-
ralt bätkör ordra för dyn-
jan. Döm hadd inbyggd
giltighetsrum ve ändan
är fäjsö. O funtinsörrö
va mä o körd mäck. Dä
var ett dygt arbete. Men
dä va rolet mä. Man

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

kom ju ut. Ja, då var ett
lurket liv, i ve sjöng i
hörd i kapp. Man kappas
ju om allting för kebaks

Något kahas i samband
med göchelhörningen är
inte känt av sagesmännen.

Ofta hördes spill-
ningen ut och las i dal
på vallen.

"Man hörd ut gödseln
på vallen i yredda i kring
an på hörbon oppa vallen"

Allt yredda dyrgen
kallas i allmänhet yrrätta
dyrga eller bre skring.

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

~~valen~~ "Döm mocka oppa val
o spräkka på hörsliari."

"På bädan kördes
gödseln ned med trästock
Potatislandet göds
lades först vid sädden, då
man la gödseln i färör-
na, där potatisen skulle
sättas.

"I pärllannö lag döm
i försens, när döm satt.
Man hadd en enbom "bäva
mä" framdag o lag dyng-
an mä "bäva härdörö o
drälld i färörö." (H. L.)

"Pänönö" göchla man
1) bäva = en slags korg, något att bära i.
2) bäva = bara bävö = endast.

deredt i föranö, o då va
 söm de" skull ha bive
 bättör mä prävon prä den
 lin stor o fin. O beymnt
 nog vart han ind "skörv.
 Men arka får man alre
 ha i prälamö, för då bir
 han skörv."

"Var ä rylst vängt,
 har man bure ikring spill-
 ningon prä bär."

Det var endast
 i undantagsfall, som man
 man läste över dyngden
 ute prä åker och vall för

 "skörv = skarvig. 4 songt = santet.

för att skydda gödheten för
utborkning.

"Merbadeb feck döm
just int mer dynga, än
va sön geck ät, men
om man haft nämn dyng-
dal, sön lega övör sön-
mann, så har man "huj-
je us o laggt övör."

"Döm har skum-
plöjt mer dyngan på vä-
dan." (jmf. sid. 93)

IV Vår- och hösttid

Tiden, då man
håller på med vårarbeten

"hujje = huggit.

ute på åkern, räknas som
en "anntid".

Gemensamt namn på alla
vävarbeten ute på åkern:

"Hä kan juttan
ha rå o förloz en hel år-
betsda mitt i värbränskan."

"Hvis tis styrelsen
får skynna så mä ofjan.
De står ju mitt i värbrukö.
O hä är då sanning, att
en da i räddon gör en
vika i sködon."

"Ja, tin ä inne
o böj prä rusta i jordon."

"anntid) = en bräcksbande tid

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

"Storn o' hagra bruk
ka man vär sa, men rögen
skull vis i Larrmässlin."

"Rög dä är höst äld
o kom o harra är vär sa.
Ja, nu vär döm ^{värretö} värretö
mä. För och döm jüst int
mä vetö."

Uttryck för att jorden är lämp
lig att bearbeta: "Hä lär
va lagomt kört."

"ha a fe utörka,
ha a nt mon varmest
krar."

"ha va o börja,
nar a rad se."

"hagra - harre.

"so fot ha redor sa,
 ber an boy po rista i
 jofon."

"Hä får int vä
 fö surt, men int för lört
 heller. Men man måst va
 kvar."

läro?

"Ä e fö surt, dä
 bir ä bärö klussar; ä re-
 dor sa" int mä."

"När dä är
 lucköit so bra. Dä får int
 va för härt int."

Utträde kallas i
 allmänhet säsa.

"Praximlet nog

va döm int så noga mä
 dä, som döm skull ha
 te säsa. Allt dugör dä
 vall te säsa sa döm."

Värplöjning var, som
 redan nämnts, ovanligt. Det
 var endast linåker, som
 värplöjdes.

"Dä skull ju
 stömmbarvas. Men döm
 gjord int dä heller om
 döm sädd på yppor fär;
 Dä sadde döm i bästa
 fall. Men dä var dä int
 nå vanlet, att man sädd
 på yppor fär."

"Flä" kunna hämma
nämn ända gång på sorzh-
markör, att man sädd på
själär."

"På myrjord kunna
döm så på yppon får 10
bära hävra ekör at."

"Först skull två
hävras te, djyr hävras, 10 semm
så 10 semm hävra 10 vältä."

Att harva längs
med färorna kallas harva
ens mä förörö.

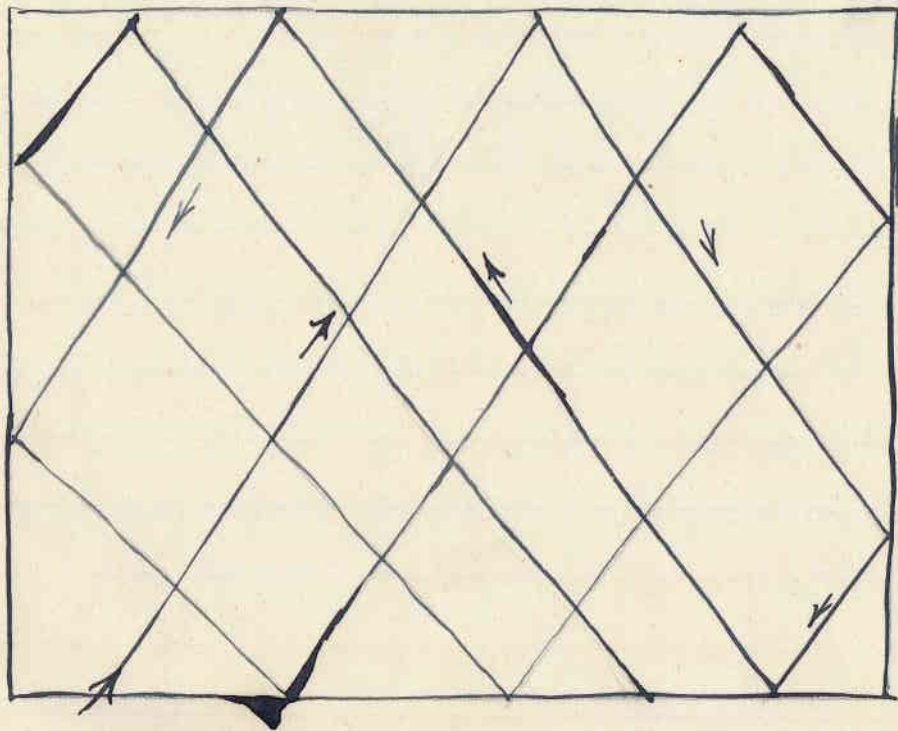
Men i allmänhet
harvade man snett över
färorna.

Landsmålsarkivet, Uppsala 17501
V. Wendin, 1945, VALBO
GST.
Frgl. 27

tal ?

Harvning på snedder-
ritat efter Pell-Pers-Pelles
anvisning

101.

Landmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO

GST.

Frgl. 27

"Man skall hävva
snett övör tillönö. Man
skull hävva meddör, dubbil
meddör s. o. m. Då vart dä
hävva övörallt."

Att köra med
haren från den ena ändan
av åhem till den andra
kallas kör en värma eller
kör ett stök.

Uttryck för att åhem
är väl harrvad och beredd
är. Flan ä rädd eller Flan
ä fänderädd. eller Flan ä
rurta "

Tid för sädden: "Dä vax
I se även sid 44 och framid.

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

När ä va fjänlet "

"Hä var i rätt
 sä" ekör vädör i vinn "

"Te Urbarnus skull
 dä va färdet. Urbarnus knytor
 te säcken, sa dom."

"I boktraktörö" sa (Boktraktör)
 dom man skull böj sa.
 när björklövörö va sön
 musörön. "(67)

"Dä va int lönt i
 sä, föern björklövörö va sön
 musörön."

" När lissigan kom
 var ä ti i sä."

"Lissigga = rädesärban

"Lisiggan kalla ve säs-
ningsman, för när hon
kom, var ä räsinn."

"Döm skull du
märkö på tunglö (manen)
mä. Döm säg, när dä skull
bi väddörskiftö. Döm säg på
gälanö kring tunglö, att
hä skull bi neddör börd." (H.L.)

Man har sätt vid
Sagens alla tider.

"Ja, dä var, vöm
dä passa bi på förmiddan
o ekförmiddan."

"Du ska stå upp
o utbrö din säd om"

morgonerna och aftnerna och
lika så mitt på dagen, ty
Du vet visst, vilket de som
bäst är "står då i bibeln,
i dom har gjort så må."

"Dom lära si
tella få sätt, förrn då varit
för lört. Då ä bra må
allt regn före messömmer.
Dom sägor än kan int
få för myggr regn före
messömmer. Ja minns mor
sa allte "Du stå be Gud
om regn föro" messömmer.
Ettör messömmer får Du
då Din bon förutan."

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO

GST.
Frgl. 27

stäm

Allt, som växer ovan
jord såsom säd, lin o. s. v.,
skulle säas på ryg. Men alla
rotfrukter och potatis skulle
säas på nechan.

Merken för hur sätt man
skulle sä:

"Hä" skulle just som
va fyra steg imillan, när
man sädd sä. Int fö länge
steg feck dä vära. Man gick
fyra steg åt ena sidan o
sä två steg tillbaka o sä gick
man o hängd ut sä, sä
dä vart två steg på vän-
dör (vardera) sidan.

"Döm gick i stängd
ut, i då" var lagomt sätt."

Läsäten bars eller
hördes till åkern beroende
på orskändet.

Namn på den, som
sär är säringsman. Men ut-
trycket är inte så vanligt, u-
tan man har gärna till om-
skrivningar, err, sör, sär, o.d.
Det var i huvudsak män, som
som skötte sädden.

"Jont har döm släp-
pe ut på fruntimmer i
sätt för."

"Ja, helst skall väl

kusborn sköt om säddon. Men
dä var ju annra, sön feck
sä mä.

"Nätt enda funtim-
mör kunna väl sä. Men int
feck döm dä, gärna int."

J. allmänhet säd-
de man endast med en
hand.

"Nä man sädd
mä en hand. Dä kunna
var nänn enda, sön va
riktet slyt, sön kunna
sä mä bägge."

"På senare ti vart
dä nänn, sön sädd mä"

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

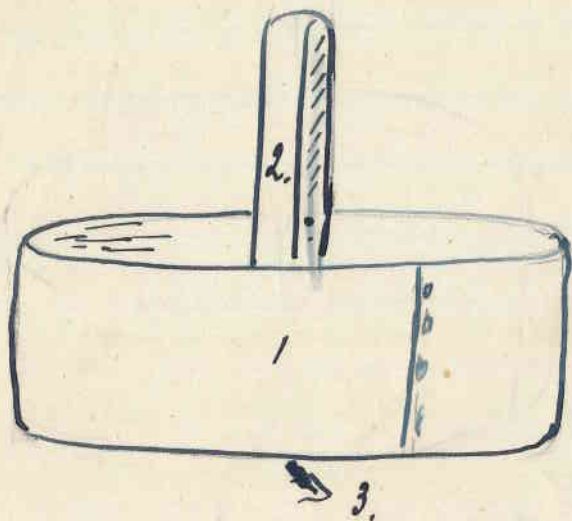
annars sädd döm mä en.
 Döm hadd säskäyran i
 en rem om häben, i
 en hamm höll döm i
 kanton är säskäyran.
 Man har haft olika
 typer av säskäyror.

"Döm hadd en
 väskörq. Hä var en bra nog
 stor skig mä bötkn i hamm-
 lag. Sen börja döm mä
 en säskäyran, som gick i
 hamm, som döm bar i
 en rem om häben. Hä var
 lagrar i dalkävar, som

1) häz = hals.

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
 V. Wendin. 1945. VALBO
 GST.
 Frgl. 27

Säskery ritat efter
O. Westlins beskrifning

1. Skäg
2. handtag.
3. botten.

kom nä samma där. (O. V.)

"Döm va väldet
knypö, döm där. Döm va
så enkelt gjord, så döm geik
i krum, så döm passa ettör
kröppm. Så fanns döm, som
var är trä, o döm är plät.

Det var endast
vid mycket stora & gårdar,
som man kunde hålla sig
med en medhjälpare, som var
utsädd till den, som räddde.
I allmänhet fick säningsman-
nen fylla sin skäppa själv.

Den första sänings-
maskinen kom i bruk 1898.

Landsmålsarkivet, Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO

GST.

Fgl. 27

Och det var Muckmyra bruk, som
inköpte den.

Namn på den remsa,
som besäddes under det man
gick en värra över åkern
ä föra. Med färra menar man
också den lörje, som man
kunde dra upp och följa,
då man sådde

"Döm har rita en
föra. Ja har värra mä o
rita förra ät far många
gångor." (P.P.)

Man kunde också
sätta upp stövar som ögon-
märken.

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

"En rätt ögr störs ve
 ännan är plogor. O döm
 gick man rätt emot." (6.7)

Om man är miss-
 lag lämnade en fläck obe-
 sädd ansågs detta betyda, att
 någon snart skulle dö.

"En barfläck! du
 trodd döm rätt kikirta. Dä
 betyd, att nämn skull bi
 dö trodd döm."

"Döm trodd dä
 som nä onyvak, att döm
 skull dö, om döm sädd
 somfläck. O ja minns jons-
 Peltö han förräkna sä prä

må vis, så han gick om en
 färd. O då sa dom åt en
 han skull dö. O han kock!
 då må io gick io grubbla
 övör då hela sommarn.
 Men int dog han. Då, där
 va väl bär må prat. I som
 kunna dom da io så om,
 annars feck då vara.

"Dom rädd grav
 åt så, sa dom."

Prora fläckar, som
 som uppsatt på höstväd-
 fälten, kallas swallbränne

"I fjol varst hä
 mjöta swallbränne, så än

Landsmålsarkivet Uppsala 17501

V. Wendin, 1945 VALBO

GST.

Fgl. 27

lära så i."

Såden kunde härvas
ned. Se sid 44 o. s. v. Men rö-
gen (ärdrable) man ned eller
höjde ned med brärbok.

"I gamla tidör ^{äddra} ~~äddra~~
döm alle ner rögen. O då
slog äldre felt. Döm äddra
gunnt. Då rötlös ind ut (rak-
nade inte) o då fräs bällör."

"Rögen hörd döm
ner mä brärbok, o då va
bra."

Fräsfro vältade
man ned utan härrning.
Efter sedan man

Landmålsarkivet Uppsala. 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Fgl. 27

myllas ned säden, skulle man
välta.

Man har även i bland
broddvältas.

"Jo, dom bruke brodd
välta röjon, för an skull
bi salars. Han skull va en
3 lum. Dra där gälla hörsas-
fält. Siag, dom, att värsän
kom gless, kunna dom brodd-
välta den mä."

"Dom broddvälta,
för då skull stå bästör, för
om dom broddvälta var då
for på dra; o då stod då
bästör. Men inte var då vanlet.

Landsmålsarkivet, Uppsala 17501
V. Wendin, 1945, VALBO
GST.
Frgl. 27

int. Men "då" var int så dumt
"då" där." (O. V.)

"Om döm säg "då"
komn äggr dälet, då tog döm
& bräddvälta, & då varst då
bättör."

För att avbda vatt
net från åkern gjorde man
särskilda vattförör. Detta gällde
endast hörsädesfälten.

"Döm gjord särskit-
da vattförör på åkrarö, som
ve hadd rög. Hä gjord man
för & umvika svalbrämma."

Någon extra ledig-
het sedan man avslutat

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin, 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

sädden, hade man inte. Inte
heller firades säddens avskut-
ning med något slags gille.
Sädd var andra växtarter:

En skull så så på
ny 10 rötter på nya
"Liro" skull sås
fjockt. Döm så döm skull
så så fjockt, så en lagga
skull int få rum 10 stå u-
tan 10 brampa på frön.
Dä förstår man, hur fjockt
man skull så."

"Örtörö" skull sås
glert döm. Döm så döm
skull sås så gler, att ett

lammer skull kunn sigga
millan radörö."

"Döm sätt mjfyv
ärtör för. Bädö äkörtör
o matärtör, men alle ve
sködd oppr eller risa döm
för int, o när än skull
skönda, så rer än alle
ärtlamrö mä kvist. He hadd
en kroke kvist. O linö sa
ve, att ve madd. Dä va
frundimmörs göra. Döm
rök oppr dä mä härdörö."

"Önör lära döm
så sennt, för döm feck int
hem oppr föm järnätens

(frostvätker i början av juni)
 hade väre för döm va i om
 sälon för fröst"
 "Prönörö skull sät-
 las på red dagar."

"Döm hade myggs
 bonnbörör o koka bonnbons-
 välling. O döm va män o
 sa vära på jorden. Döm
 kunna sa o sätta ett par
 rador bonnbörör i föränd
 mellan präörö."

"Prönörö skull än
 så i rador på nä fäll eller
 nänn plog. En lag opp drillar
 först, o så tog man nära

frön i nyran o stack mer
 våra unnan för unnan Men
 ja vet far tog en flaska o
 bann ni styft prygör öo-
 vör o stack höl r, o så
 höll man en lagsamt prä lut
 o sädd prä dä visö. Barn
 kunna få hjälp te o rätt
 rövör."

"Rövör satt iän. Dä"
 skull ään ju ha te bä folk
 o kräk prä den lin. Ye
 chog öppr läga förar, (gunda
 färar) o så tog man hö" i
 nyran o röja ut, så dä
 vart lagsamt fjocht. Ään kun

Landsmålarkivet Uppsala 17501

V. Wendin. 1945. VALBO

Gst.
 Frgl. 27

na ha en butell o ströja
mä o. (O. V.)

De flerta hade en
liten brädgårdsbäyyra. Ålmins-
sone hade man några blom-
mor. Man hade också kalgär-
dar.

"Ja hämmör i öhm
hadd ve kalgärdar. Merst vis-
käl hadd döm. Men döm
kunna ha blomkäl mä. O
frön skaffa döm sä jälv.
Döm satt over en skänthyr
o lät han gå i blomm, sä
döm feck frön."

"Ja, nog hadd

Landsmålarkivet Uppsala 17501
V. Wendin, 1945. VALBO

GST.
Frgl. 27

döm ibland. Men, då" va
 döm, som int' hadd nä mä.
 Men döm flerta hadd dä nä
 lann mä morötör, o käl-
 rötör. O en del kunna ha
 nätt äppelträ, men hä
 va många bönnor, ^{som} assint
 hadd nä mä, o så kunna
 döm ha nä stict stictör-
 bärs burkar mä så små här-
 da, o så sura bär, så dä
 va för svärt."

Det var egentligen
 endast två slags äpplen,
 som bönderna hade. Det
 var sötäpplen o surkart.

Sötäppelönö var små söta
 mycket torra äpplen. Suräp-
 löön eller, som de kallades
surbart, voro mycket sura
 och kunde användas i mat-
 lagning. Även de voro gam-
 ka torra. Man kan också
 få höra berättelser
grisäpplen. Med detta kan
 man mena markslungor
 och dåliga äpplen men
 också en slags mycket små
 berka och ^{torra} äpplen, som
 s. o. m. förkastades av bar-
 nen. Det är tydligen äpplen
 från vildapel man menar.
 De användes som foder åt grisar.

Stors bärsbrän före kom och
 så. Någon skötsel ägnade man
 dem knappast, utom de fick
 växa, som de ville.

Av köksväxter odlade
 man kålrötter, morötter och
 bondebönor. Man hade också
 en del kryddväxter.

"Je hadd all
 små kryddlämm mä moröt-
 för o lök o kummin."

"Alle hadd dönn
 nänn säng mä moröttför
 o nänn mä bonnbönor.
 o mejram. Så slog dä alle
 mä lämm mä pepparot."

Pepparrot här fanns då i väster
gård.

Ärslök (s.k. stick- eller
sättlösk) och gräslök hörde också
till den gamla träd-
gårdstjärnan.

Vid så gott som
varje stuga fanns också några
sa blommor. Vid märken var
je gård stod en syrenbus-
ke.

De vanliga blommorna
som stod efter stugväggen, var
salvia, o renfarna bramguba
siljör, eller snusblommor
duvor i arken eller hästar

o vagnar. ramgräs ärodd
akleyör Söjtrantsbjärten, vägg
lusblommor. m. fl.

Benfanan växer ju
 vild. Men den skulle ändå
 finnas vid stugkruten.

Prangula liljan eller
snusblomman ^{frå} benämnde man
Marlagonliljan (Lilium bulbife-
 rum)

Dagliljan hade
 man också. Den gick mestadels
 under namnet gula liljör. (Heme-
 rocallis flava)

"Söjtrantsbjärta (Dien-
 tra yektabilis.)

Sabian odlades för väl-
lukters skull. Man gruggade
sönder bladen och la mel-
lan kläder o. d.

Äbrodden odlades ock-
så för välkuktens skull. Flis-
korna bukade stika en kvist
i klämningslivet, då de skulle
vara fina. Då man gick i kyr-
kan tog fl. kvinnorna en li-
ten kvist i handen jämte
näsduken.

Väggblommor smu-
lades sönder att fördriva vägg-
ohyra med. (Matricaria chamomilla)
Det var framför allt

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Frgl. 27

kvinnorna, som fick sköta
trädgårdslunden. Hade män
lid kunde de sköta grävning.
Pensning sköttes i stor utsträ-
ning av barn.

De krukväxter, som
förekommer var pelargoner
flitiga Lisa (Palmarin) Fätle o rik
eller vinterbjörk, myrten Sär-
blommör eller Stiskt blodhyacint
(Fuchsia).

En del rumsväxter
undvek man, ty de ansågos
olycksbringande. S. ex. rumsgren
drog sjukdom till huset. Dog
murgörnan, skulle någon i

Landsmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Fgl. 27

familjen dö.
Potatisodling. Potatisen växer
i allmänhet sist.

"Päröro" skall
sättas, när allt annat va
unnansätt."

"Endera först eller
sist. Hä va, röm då para."

Landet ködes upp
med äcker.

Man kunde rönder-
delat sätpotatisen.

"Te o sätta leta
man ut små päröro. Ja
är kunnig ju du stora mä.
Men då bruka man skär

Landmålsarkivet Uppsala 17501
V. Wendin. 1945. VALBO
GST.
Fgl. 27

idur döm. Men än lära
si hell, så hä vart minst
lvi ögon på vär bid Annars
vart hä ind nä.

"Ja o så lära än
ju kall på mylla o kupa
flera gängor."

Sedan väl siden
kommit upp, gjorde man mest
ingenting åt ogräset.

"Nä, då vaks,
söm då vax. Ja döm kun-
na väl skär är nä, lis-
löl, om hä vart för svart.

"J gräsgrödor o
samt lära då för vära."

Landsmålsarkivet Uppsala 17501

V. Wendin, 1945. VALBO

GST.

Fgl. 27

Rörorna märkt galles.
 Detta arbete utfördes i stor
 utsträckning av barn.
 Sjagesmän: Bonden Johan Ande-
 son. Bräck f. 1871 Anna Greta
 Andersson Bräck f. 1876. Olov Tort-
 sin Bräck f. 1857. Gustaf Persson
 Bräck f. i Häcklinge. 1866.
 Anna-Lisa Persson Bräck f. i
 Häcklinge 1863. Harin Lindholm
 Mackmyra f. i Bräcka 1863. Erik
 Proström Mackmyra f. i Jävöte
 1863.

Mackmyra d. 14.5.45.
 Vivi Wendin.